

EDYP
OEDIPUS

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3710

50^{lat} **Uniwersytetu**
Śląskiego
w Katowicach

LUCIUS ANNAEUS SENECA

EDYP
OEDIPUS

WSTĘP, EDYCJA TEKSTU, PRZEKŁAD I KOMENTARZ
TOMASZ SAPOTA I IWONA SŁOMAK

Redaktor serii: Biblioteka Pisarzy Antycznych
TOMASZ SAPOTA

Recenzent
ANTONI BOBROWSKI

Monograficznie opracowany przekład
stanowi część projektu badawczego *Tragedie Seneki*
realizowanego pod kierownictwem
TOMASZA SAPOTY

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
OD TŁUMACZY	39
APARAT KRYTYCZNY	41
LUCIUS ANNAEUS SENECA: EDYP. OEDIPUS (EDYCJA TEKSTU, PRZEKŁAD, KOMENTARZ)	55
WYKAZ SKRÓTÓW	206
BIBLIOGRAFIA	217

WSTĘP

Gwałcicielu Losie, dreszczu Choroby straszny,
Głodzie, czarna Zarazo i wściekły Bólu –
chodźcie ze mną. Ze mną! Takich chcę przewodników.

*Violenta Fata et horridus Morbi tremor
Maciesque et atra Pestis, et rabidus Dolor –
mecum ite, mecum! ducibus his uti libet.*

Edyp, w. 1059–1061

AUTOR, DATOWANIE, TEKST

Lucjusz Anneusz Seneka (ok. 4 r. p.n.e.–65 r. n.e.), zwany dla odróżnienia od ojca, autora dzieł retorycznych i historycznych, Młodszym, był cenionym mówcą, zręcznym politykiem i płodnym pisarzem. Jego biografię można uznać za typową dla przedstawicieli rzymskiej elity w okresie wczesnego cesarstwa. Dramatyczne zmiany fortuny, które go dotykały, wiązały się z wrogością lub łaskami panujących. Oratorskimi sukcesami ściągnął na siebie niechęć Kaliguli¹. Z poduszczenia Messaliny, żony następcy Kaliguli, Klaudiusza, został relegowany na Korsykę. Wrócił stamtąd dzięki staraniom drugiej żony cesarza, Agryppiny, żeby zająć się wychowaniem jej syna i następcy tronu, Nerona. Okres powodzenia, wpływów, przyjaźni z dworem cesarskim zakończył się, gdy Neron poważył się na matkobójstwo. Seneka, zamieszany w spisek Pizona, którego celem było zabicie tyrana, został zmuszony do odebrania sobie życia, ale starannie wyreżyserowaną śmiercią dowiódł wierności stoickim konceptom

1 Suet. *Cal.* 53.

cnoty². Dzisiaj znany jest przede wszystkim jako filozof, autor dwunastu ksiąg *Dialogów* (*Pocieszenie do Marcji*, *O gniewie*, *Pocieszenie do Helwii*, *Po-*

-
- 2 Tak ostatnie chwile Filozofa relacjonuje historyk Tacyt (*Ann.* 15, 61–64, przekład: T. Sapota, zob. L. ANNAEUS SENECA: *Trojanki. Troades*. Przełożyli i opracowali T. SAPOTA i I. SŁOMAK. Katowice 2016, s. 9–10):

Gdy trybun przedstawił to [raport z przesłuchania Seneki] w obecności Poppei i Tygellina, którzy byli najbliższymi powiernikami Nerona w jego wściekłym szale, zapytał, czy Seneka przygotowuje się na dobrowolną śmierć. Trybun na to odrzekł, że nie dostrzegł w jego twarzy i słowach żadnych oznak strachu ani smutku. Otrzymał zatem rozkaz powrotu i oznajmienia wyroku śmierci. (...) Nie chciał jednak wystawiać się na jego widok i dźwięk głosu, dlatego wysłał do Seneki jednego z centurionów z wieścią, że nadeszła chwila ostateczna.

On, niewzruszony, żąda tabliczek z testamentem, a gdy centurion tego zabrania, zwraca się do przyjaciół: „Skoro nie mogę podziękować wam za wasze zasługi, zostawiam wam to, co mi jedynie zostało i co jest najcenniejsze: obraz mojego życia. Jeśli je będziecie pamiętać, za tak wierną przyjaźń uzyskacie sławę szlachetności”. Jednocześnie hamuje ich łzy, z jednej strony odwołując się do rozumnych argumentów, z drugiej, z większym zaangażowaniem, jak gdyby karcił, wzywa, żeby odzyskali hart ducha. Pyta ich, gdzie się podziały zalecenia mądrości, gdzie przez tyle lat rozważana metoda radzenia sobie z przeciwnościami losu? Kto nie znał okrucieństwa Nerona? Nic innego mu nie zostało po zabiciu matki i brata, jak tylko dorzucić do tego morderstwo wychowawcy i nauczyciela.

Po tych słowach skierowanych, jak można było odnieść wrażenie, do wszystkich, obejmuje żonę i, nieco wbrew dotychczasowej twardości, prosi i zaklina ją, żeby nie poddawała się żalobie i nie okrywała się nią na zawsze, ale żeby tęsknotę za mężem łagodziła w godny sposób, myśląc o jego prawym życiu. (...) Następnie [oboje] jednym cięciem ostrza otwierają sobie żyły. Seneka, ponieważ z jego starego już i wychudłego od skromnej diety ciała krew sączyła się powoli, przeciął także żyły w nogach i pod kolanami. Wycieńczony bardzo dotkliwym bólem, żeby nie osłabić postanowienia żony swoim cierpieniem i żeby samemu nie stracić panowania nad sobą, widząc jej mękę, przekonuje ją, żeby przeniosła się do innej sypialni. Ale nawet w ostatnich chwilach nie stracił daru wymowy i bardzo dużo podyktował wezwanym sekretarzom (...).

Gdy śmierć przeciągała się i nie nadchodziła, Seneka prosi Statusza Annusza, którego od dawna cenił jako przyjaciela i lekarza, o truciznę przygotowaną

cieszenie do Polibiusza, O krótkości życia, O spokoju ducha, O stałości mędrca, O życiu szczęśliwym, O odpoczynku, O opatrności), traktatów: *O łagodności w dwóch (zachowanych) księgach, O przystugach w siedmiu księgach, Studiów przyrody w siedmiu księgach i 124 Listów moralnych do Lucyliusza*³. Oprócz pism prozą zostawił po sobie zbiór poetyckich tragedii: *Herkules w szale, Trojanki, Kobiety fenickie, Medea, Fedra, Edyp, Agamemnon, Thyestes*. Razem z nimi zwykle pod jego imieniem wydawane są *Herkules na Ojcie* oraz *Oktawia*⁴, pierwsza z nich prawdopodobnie, a druga bez wątplenia anonimowego autorstwa. W zbiorze zachowanych tekstów Anneusza znajduje się również satyra menippejska wymierzona w zmarłego cesarza Klaudiusza: *Udymienie (oryg. Apocolocyntosis)*⁵.

wcześniej, którą podawano skazanym wyrokiem sądu publicznego w Atenach. Gdy mu ją przyniesiono, wypił ją, ale bez skutku, bo jego członki były już zimne, a ciało zablokowane na działanie trucizny. Na koniec zanurzył się w ciepłej wodzie i, spryskując blisko stojących niewolników, powiedział: „Tym płynem czynię ofiarę Jowiszowi Wyzwolicelowi”. Wniesiono go potem do łaźni, gdzie udusił się parą. Spalono go bez żadnych uroczystości pogrzebowych. Tak zarządził w testamencie, bo, chociaż pisząc go, stał u szczytu bogactwa i władzy, zatroszczył się o swoje ostatnie chwile.

Wieloaspektowo zgon Seneki omawia J. KER: *The Deaths of Seneca*. Oxford 2009.

- 3 Tytuły oryginalne: *Consolatio ad Marciam, De ira, Consolatio ad Helviam, Consolatio ad Polybium, De brevitae vitae, De tranquillitate animi, De constantia sapientis, De vita beata, De otio, De providentia, De clementia, De beneficiis, Naturales quaestiones, Epistulae morales ad Lucilium*.
- 4 Tytuły oryginalne: *Hercules furens, Troades, Phoenissae, Medea, Phaedra, Oedipus, Agamemnon, Thyestes, Hercules Oeteus, Octavia*.
- 5 Nieco więcej o życiu Seneki przeczytać można w L. ANNAEUS SENECA: *Trojanki. Troades*. Przełożyli i opracowali T. SAPOTA i I. SŁOMAK. Katowice 2016, s. 7–11. Dobre popularne wprowadzenie do twórczości Filozofa przedstawia L. JOACHIMOWICZ: *Seneka*. Warszawa 2004. Spośród licznych obcojęzycznych biografii warto zwrócić uwagę na M.T. GRIFFIN: *Seneca: A Philosopher in Politics*. Oxford 1992, a wśród ogólnych opracowań dotyczących życia i dzieł wyróżnić należy Brill's *Companion to Seneca: Philosopher and Dramatist*. Ed. G. DAMSCHEN, A. HEIL. Leiden–Boston 2014.

WYKAZ SKRÓTÓW

- Accius – Accius – *Remains of Old Latin*. Ed. and tr. by
E.H. WARMINGTON. T. II. Cambridge, Mass.–London 1936
- Aesch.
fr. – Aeschylus
– fragmenta – Aeschylus: *Fragments*. Ed. and tr. by
A.H. SOMMERSTEIN. Cambridge, Mass.–London 2009
- P.V. – *Prometheus vincitus* – Aeschylus: *Persians. Seven against
Thebes. Suppliants. Prometheus Bound*. Ed. and tr. by
A.H. SOMMERSTEIN. Cambridge, Mass.–London 2008
- Sept. – *Septem contra Thebas* – Aeschylus: *Persians. Seven against
Thebes. Suppliants. Prometheus Bound...*
- Ps.-Apollod. *Bibl.* – Apollodorus Mythographus: *Bibliotheca* – APOLLODORUS:
The Library. Tr. by J.G. FRAZER. London–New York 1921
- Ap. Rhod. – Apollonius Rhodius – APOLLONIUS RHODIUS: *Argonautica*.
Ed. and tr. by W.H. RACE. Cambridge, Mass.–London
2008
- Apul. *Met.* – L. Apuleius: *Metamorphoses* – APULEI: *Metamorphoseon libri*.
Rec. M. ZIMMERMAN. Oxonii 2012
- Arat. *Phae.* – Aratus: *Phaenomena* – ARATUS: *Phaenomena*. Edited with
Introduction, Translation and Commentary by D. KIDD.
Cambridge 1997
- Ar. *Ran.* – Aristophanes: *Ranae* – ARISTOPHANES: *Frogs. Assembly-
women. Wealth*. Ed. and tr. by J. HENDERSON. Cambridge,
Mass.–London 2002
- Arist.
Poet. – Aristoteles
– *Poetica* – ARISTOTLE: *Poetics*. Longinus: *On the Sublime*.
Demetrius: *On Style*. Ed. and tr. by S. HALLIWELL,
W.H. FYFE. Rev. D. RUSSELL, D.C. INNES, based on
W.R. ROBERTS. Cambridge, Mass.–London 1999

- Rh.* – *Rhetorica* – ARISTOTLE: *The Art of Rhetoric*. Tr. by J.H. FREESE. London–New York 1926
- Athen. – Athenaeus – ATHENAEUS: *The Learned Banqueters*. Vol. V: Books 10.420e–11. Ed. and tr. by S.D. OLSON. Cambridge, Mass.–London 2009
- Bacchyl. *Ep.* – Bacchylides: *Epinicia* – *Greek Lyric*. Vol. IV: *Bacchylides, Corinna, and Others*. Ed. and tr. by D.A. CAMPBELL. Cambridge, Mass.–London 1992
- Caes. *B.G.* – C. Iulius Caesar: *Bellum Gallicum* – C. IULII CAESARIS: *Commentarii rerum gestarum*. Vol. I: *Bellum Gallicum*. Ed. W. HERING. Leipzig 1987
- Cass. Dio – Cassius Dio – *Dio's Roman History*. Vols. VI, VII. Tr. by E. CARY. Cambridge, Mass.–London 1955 (1917–1924)
- Cat. – C. Valerius Catullus – CATULLUS. Tr. by F.W. CORNISH. TIBULLUS. Tr. by J.P. POSTGATE. Rev. by G.P. GOOLD. Cambridge, Mass.–London 1995
- Cic.
De orat. – M. Tullius Cicero – *De oratore* – M. TULLII CICERONIS: *Scripta quae manserunt omnia*. Fasc. 3: *De oratore*. Ed. K. KUMANIECKI. Leipzig 1969
- Div.* – *De divinatione* – M. TULLII CICERONIS: *Scripta quae manserunt omnia*. Fasc. 46: *De divinatione. De fato. Timaeus*. Ed. R. GIOMINI. Leipzig 1975
- Inv.* – *De inventione* – M. TULLII CICERONIS: *Scripta quae manserunt omnia*. Fasc. 2: *Rhetorici libri duo qui vocantur De inventione*. Rec. E. STROEBEL. Stutgardiae 1977 (1915)
- Leg.* – *De legibus* – M. TULLII CICERONIS: *De re publica. De legibus. Cato Maior de senectute. Laelius de amicitia*. Rec. J.G.F. POWELL. Oxonii 2006
- N.D.* – *De natura deorum* – M. TULLII CICERONIS: *De natura deorum*. Ed. by A.S. PEASE. Cambridge, Mass. 1955–1958

- Off. – *De officiis* – M. TULLI CICERONIS: *De officiis*. Rec. M. WINTERBOTTOM. Oxonii 1994
- Tusc. – *Tusculanae disputationes* – M. TULLI CICERONIS: *Tusculanae disputationes*. Ed. M. GIUSTA. Torino 1984
- Verr. – *In Verrem* – M. TULLI CICERONIS: *Orationes*. T. III. Rec. G. PETERSON. Oxonii 1917
- Claud. Gig. – Claudius Claudianus: *Gigantomachia* – CLAUDII CLAUDIANI: *Carmina*. Ed. J.B. HALL. Leipzig 1985
- Dig. – *Digesta Iustiniani* – *Digesta Iustiniani*. Tekst i przekład. 7.1–7.2. Księgi 45–50. Red. T. PALMIRSKI. Kraków 2017
- Diod. Sic. – Diodor Siculus – DIODORUS OF SICILY: *The Library of History*. Vols. II, VI. Tr. by C.H. OLDATHER. Cambridge, Mass.–London 1953–1954
- Diog. Laert. – Diogenes Laertios – DIOGENES LAERTIUS: *Lives of Eminent Philosophers*. Tr. by R.D. HICKS. Cambridge, Mass.–London 2005–2006 (1972)
- Ennius – *The Tragedies of Ennius*. The Fragments Edited with an Introduction and Commentary by H.D. JOCELYN. Cambridge 1967
- Eug. Vulg. – Eugenius Vulgarius – EUGENII VULGARII: *Sylloga*. W: *Monumenta Germaniae Historica. Poetarum Latinarum Medii Aevi* tomi 4 fasc. 1. Rec. P. DE WINTERFELD. Bero-
lini 1899
- Eur. – Eurypides
- Alc. – *Alcestis* – EURIPIDES: *Cyclops. Alcestis. Medea*. Ed. and tr. by D. KOVACS. Cambridge, Mass.–London 1994
- Ba. – *Bacchae* – EURIPIDES: *Bacchae. Iphigenia at Aulis. Rhesus*. Ed. and tr. by D. KOVACS. Cambridge, Mass.–London 2002
- El. – *Electra* – EURIPIDES: *Suppliant Women. Electra. Heracles*. Ed. and tr. by D. KOVACS. Cambridge, Mass.–London 1998

- Ion* – *Ion* – EURIPIDES: *Trojan Women. Iphigenia among the Taurians. Ion*. Ed. and tr. by D. KOVACS. Cambridge, Mass.–London 1999
- Her.* – *Heracles* – EURIPIDES: *Suppliant Women. Electra. Heracles...*
- Hipp.* – *Hippolitus* – EURIPIDES: *Children of Heracles. Hippolytus. Andromache. Hecuba*. Ed. and tr. by D. KOVACS. Cambridge, Mass.–London 1995
- Phoe.* – *Phoenissae* – EURIPIDES: *Helen. Phoenician Women. Orestes*. Ed. and tr. by D. KOVACS. Cambridge, Mass.–London 2002
- Fest.* – S. Pompeius Festus – S. POMPEII FESTI: *De verborum significatu quae supersunt cum Pauli epitome*. Ed. W.M. LINDSAY. Stutgardiae–Lipsiae 1997
- FGrH* – *Fragmenta Graecorum Historicorum* – *Die Fragmente der griechischen Historiker*. Ed. F. JAKOBY. Berlin 1923
- Gai. Inst.* – Gaius: *Institutiones* – GAI: *Institutiones*. Ed. E. SECKEL, B. KUEBLER. Stutgardiae 1969 (1935)
- G.L.* – *Grammatici Latini* – *Grammatici Latini*. Vol. VI: *Scriptores artis metricae*. Rec. H. KEIL. Lipsiae 1874
- Hdt.* – Herodotus – HERODOTI: *Historiae libri I–IX*. Rec. N.G. WILSON. Oxonii 2015
- Hes.* – Hesiodus
- Cat.* – *Catalogus feminarum* – HESIOD: *The Shield. Catalogue of Women. Other Fragments*. Ed. and tr. by G.W. MOST. Cambridge, Mass.–London 2007
- Op.* – *Opera et dies* – HESIOD: *Theogony. Works and Days. Testimonia*. Ed. and tr. by G.W. MOST. Cambridge, Mass.–London 2006
- Th.* – *Theogonia* – HESIOD: *Theogony. Works and Days. Testimonia...*
- Ps.-Hes. Scut.* – Pseudo-Hesiodus: *Scutum* – HESIOD: *The Shield. Catalogue of Women. Other Fragments...*

- H.H. – *Hymni Homerici – Homeric Hymns. Homeric Apocrypha. Lives of Homer.* Ed. and tr. by M.L. WEST. Cambridge, Mass.–London 2003
- Hom.
Il. – *Iliad* – HOMER: *Iliad*. Tr. by A.T. MURRAY. Rev. by W.F. WYATT. Cambridge, Mass.–London 1999
- Od.* – *Odyssea* – HOMER: *The Odyssey*. Tr. by A.T. MURRAY. Rev. by G.E. DIMOCK. Cambridge, Mass.–London 1995
- Hor.
Ars – Q. HORATII FLACCI: *Opera*. Ed. S. BORZSÁK. Leipzig 1984
- Carm.* – *Carmina* – Q. HORATII FLACCI: *Opera...*
- Ep.* – *Epistulae* – Q. HORATII FLACCI: *Opera...*
- Sat.* – *Saturae* – Q. HORATII FLACCI: *Opera...*
- Hyg.
Astr. – *Astronomica* – HYGINI: *De astronomia*. Ed. G. VIRÉ. Stuttgartiae 1992
- Fab.* – *Fabulae* – HYGINI: *Fabulae*. Ed. P.K. MARSHALL. Stuttgartiae-Lipsiae 1993
- Inst. Iust.* – *Institutiones Iustiniani* – IUSTINIANI: *Institutiones*. Rec. P. KRUEGER. Berolini 1908
- Ibyc. Davies – *Ibycus – Poetarum melicorum Graecorum fragmenta*. Vol. I. Ed. M. DAVIES. Oxonii 2005 (1991)
- Isid. Orig. – Isidorus Hispalensis: *Origines* – ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI: *Etymologiarum sive originum libri XX*. Rec. W.M. LINDSAY. Oxonii 1957 (1911)
- Iuv.
Saturae. Ed. W. CLAUSEN. Oxonii 1992
- Lex.Sabb.* – *Lexicon Sabbaiticum*. Ed. A. PAPADOPOULOS-KERAMEUS. Petropoli 1892

- Liv. – T. Livius – T. LIVII: *Ab urbe condita libri XXIII–XXV*.
Rec. T.A. DOREY. Leipzig 1976
- Luc. – M. Annaeus Lucanus – M. ANNAEI LUCANI: *De bello civili*.
Ed. D.R. SHACKLETON BAILEY. Stuttgartiae 1988
- Lucian. *Prom.* – Lucianus: *Prometheus* – LUCIEN: *Œuvres*. T. III: Opus-
cules 21–25. Texte établi et traduit par J. BOMPAIRE.
Paris 2003
- Lucr. – T. Lucretius Carus – T. LUCRETIUS CARUS: *De rerum natura*.
Ed. J. MARTIN. Lipsiae 1969
- Macr. *Sat.* – Macrobius Ambrosius Theodosius: *Saturnalia* – MACROBIUS:
Saturnalia. Ed. and tr. by R. KASTER. Cambridge, Mass.–
London 2011
- Manil. – M. Manilius – M. MANILII: *Astronomica*. Ed. G.P. GOOLD.
Leipzig 1985
- Mart. – M. Valerius Martialis – MARTIAL: *Epigrams*. Ed. and tr. by
D.R. SHACKLETON BAILEY. Cambridge, Mass.–London 1993
- Ov.
 Am. – *Amores* – OVID: *Heroides. Amores*. Tr. by G. SHOWERMAN.
 Cambridge, Mass.–London 1958
 Ars – *Ars amatoria* – OVID: *The Art of Love and Other Poems*.
 Tr. by J.H. MOZLEY. Rev. by G.P. GOOLD. Cambridge,
 Mass.–London 1979
 Ep. – *Epistulae* – OVID: *Heroides. Amores...*
 Fast. – *Fasti* – P. OVIDII NASONIS: *Fastorum libri sex*. Rec. E.H. AL-
 TON, D.E.W. WORMELL, E. COURTNEY. Leipzig 1978
 Ib. – *Ibis* – OVID: *The Art of Love and Other Poems...*
 Met. – *Metamorphoses* – P. OVIDII NASONIS: *Metamorphoses*.
 Rec. R.J. TARRANT. Oxonii 2004
 Tr. – *Tristia* – P. OVIDII NASONIS: *Tristia*. Ed. J.B. HALL.
 Stuttgartiae–Lipsiae 1995

- Pacuvius – Pacuvius – *Remains of Old Latin...*
- Paus. – Pausanias – PAUSANIAE: *Greciae descriptio*. Ed. M.H. ROCHA PEREIRA. Leipzig 1973–1981
- Pind. *Ol.* – Pindarus: *Olympia* – PINDAR: *Olympian Odes. Pythian Odes*. Ed. and tr. by W.H. RACE. Cambridge, Mass.–London 1997
- Pl. *Poen.* – T. Maccius Plautus: *Poenulus* – PLAUTUS: *The Little Carthaginian. Pseudolus. The Rope*. Ed. and tr. by W. DE MELO. Cambridge, Mass.–London 2012
- Plat.
Res – *Res publica* – PLATO: *Republic*. Ed. and tr. by C. EMLYN-JONES, W. PREDDY. Cambridge, Mass.–London 2013
Tim. – *Timaeus* – PLATO: *Timaeus. Critias. Cleitophon. Menexenus. Epistles*. Tr. by G.R. BURY. Cambridge, Mass.–London 1981 (1929)
- Plin. *Nat.* – C. Plinius Secundus: *Naturalis historia* – PLINY: *Natural History*. Tr. by H. RACKHAM, W.H.S. JONES, D.E. EICHHOLZ. Cambridge, Mass.–London 1938–1963
- Plut.
Lyc. – *Lycurgus* – PLUTARCHI: *Vitae parallelae*. Vol. III. Fasc. 2. Rec. C. LINDSKOG, K. ZIEGLER. Leipzig 1973
Quaes. Gr. – *Quaestiones Graecae* – PLUTARQUE: *Œuvres morales*. T. IV. Texte établi et traduit par J. BOULOGNE. Paris 2002
- Pollux – Iulius Pollux – POLLUCIS: *Onomasticon*. Ed. E. BETHE. Lipsiae 1900–1937
- Prop. – S. Propertius – PROPERTIUS: *Elegies*. Ed. and tr. by G.P. GOOLD. Cambridge, Mass.–London 1990
- Quint. *Inst.* – M. Fabius Quintilianus: *Institutio oratoria* – QUINTILIAN: *The Orator's Education*. Ed. and tr. by D.A. RUSSEL. Cambridge, Mass.–London 2001

- Sen. – L. Annaeus Seneca
- Ag. – Agamemnon – L. ANNAEI SENECAE: *Tragoediae*. Incertorum auctorum *Hercules Oeteus. Octavia*. Rec. O. ZWIERLEIN. Oxonii 1986
- Ben. – *De beneficiis* – SENECA: *Moral Essays*. Vol. III. Tr. by J.W. BASORE. Cambridge, Mass.–London 1958 (1935)
- Brev. vit. – *De brevitare vitae* – L. ANNAEI SENECAE: *Dialogorum libri duodecim*. L.D. REYNOLDS. Oxonii 1977
- Cons. Helv. – *Consolatio ad Helviam matrem* – L. ANNAEI SENECAE: *Dialogorum libri duodecim...*
- Cons. Marc. – *Consolatio ad Marciam* – L. ANNAEI SENECAE: *Dialogorum libri duodecim...*
- Cons. Polyb. – *Consolatio ad Polybium* – L. ANNAEI SENECAE: *Dialogorum libri duodecim...*
- Const. – *De constantia sapientis* – L. ANNAEI SENECAE: *Dialogorum libri duodecim...*
- Ep. – *Epistulae morales ad Lucilium* – L. ANNAEI SENECAE: *Ad Lucilium epistulae morales*. Ed. L.D. REYNOLDS. Oxonii 1965
- Her. F. – *Hercules Furens* – L. ANNAEI SENECAE: *Tragoediae*. Incertorum auctorum *Hercules Oeteus. Octavia...*
- Her. O. – *Hercules Oeteus* – L. ANNAEI SENECAE: *Tragoediae*. Incertorum auctorum *Hercules Oeteus. Octavia...*
- Ira – *De ira* – L. ANNAEI SENECAE: *Dialogorum libri duodecim...*
- Med. – *Medea* – L. ANNAEI SENECAE: *Tragoediae*. Incertorum auctorum *Hercules Oeteus. Octavia...*
- Nat. – *Naturales quaestiones* – L. ANNAEI SENECAE: *Naturalium quaestionum libri*. Rec. H.M. HINE. Stutgardiae–Lipsiae 1996
- Phae. – *Phaedra* – L. ANNAEI SENECAE: *Tragoediae*. Incertorum auctorum *Hercules Oeteus. Octavia...*

- Phoe.* – *Phoenissae* – L. ANNAEI SENECAE: *Tragoediae*. Incertorum auctorum *Hercules Oeteus. Octavia...*
- Prov.* – *De providentia* – L. ANNAEI SENECAE: *Dialogorum libri duodecim...*
- Thy.* – *Thyestes* – L. ANNAEI SENECAE: *Tragoediae*. Incertorum auctorum *Hercules Oeteus. Octavia...*
- Tran.* – *De tranquillitate animi* – L. ANNAEI SENECAE: *Dialogorum libri duodecim...*
- Tro.* – *Troades* – L. ANNAEI SENECAE: *Tragoediae*. Incertorum auctorum *Hercules Oeteus. Octavia...*
- Vit. beat.* – *Vita beata* – L. ANNAEI SENECAE: *Dialogorum libri duodecim...*
- Ps.-Sen. Oct. – Pseudo-Seneca: *Octavia* – L. ANNAEI SENECAE: *Tragoediae*. Incertorum auctorum *Hercules Oeteus. Octavia...*
- Serv.
A. – Maurus Servius Honoratus
– *In Vergilii Aeneidos libros commentarius* – SERVII GRAMMATICI: *Qui feruntur in Vergilii Carmina Commentarii*.
Rec. G. THILO, H. HAGEN. Lipsiae 1881–1884
- Ecl.* – *In Vergilii Eclogarum librum commentarius* – SERVII GRAMMATICI: *Qui feruntur in Vergilii Bucolica et Georgica commentarii*. Rec. G. THILO. Lipsiae 1887
- G. – *In Vergilii Georgicon libros commentarius* – SERVII GRAMMATICI: *Qui feruntur in Vergilii Bucolica et Georgica commentarii...*
- Sil. – Silius Italicus – SILII ITALICI: *Punica*. Ed. J. DELZ. Stuttgart 1987
- Soph.
Ant. – Sophocles
– *Antigone* – SOPHOCLES: *Antigone. The Women of Trachis. Philoctetes. Oedipus at Colonus*. Ed. and tr. by H. LLOYD-JONES. Cambridge, Mass.–London 1998

- O.T. – *Oedipus Tyrannus* – SOPHOCLES: *Ajax. Electra. Oedipus Tyrannus*. Ed. and tr. by H. LLOYD-JONES. Cambridge, Mass.–London 1997
- Stat. – P. Papinius Statius
- Ach. – *Achilleis* – STATIUS: *Thebaid. Achilleid*. Ed. and tr. by D.R. SHACKLETON BAILEY. Cambridge, Mass.–London 2003
- Theb. – *Thebais* – STATIUS: *Thebaid. Achilleid*...
- Stesich. – Stesichoros – *Poetarum melicorum Graecorum fragmenta*...
- Strab. – Strabo – *The Geography of Strabo*. Vols. III, V. Tr. by H.L. JONES. Cambridge, Mass.–London 1954–1961 (1928)
- Suet. – C. Suetonius Tranquillus
- Cal. – *Caligula* – C. SUETONII TRANQUILLI: *De vita Caesarum libri VIII et De grammaticis et rhetoribus liber I*. Rec. R.A. KAS-TER. Oxonii 2016
- Iul. – *Iulius* – C. SUETONII TRANQUILLI *De vita Caesarum libri VIII*...
- Tac. *Ann.* – P. Cornelius Tacitus: *Annales* – P. CORNELII TACITI: *Libri qui supersunt*. T. I. *Annales*. Ed. H. HEUBNER. Stutgardiae 1983
- Ter. *An.* – P. Terentius Afer: *Andria* – TERENCE: *The Woman of Andros. The Self-Tormentor. The Eunuch*. Ed. and tr. by J. BARSBY. Cambridge, Mass.–London 2001
- Thuc. – Thucydides – THUCYDIDE: *La guerre du Péloponnèse*. T. II. Texte établi et traduit par J. DE ROMILLY. Paris 1991
- Tib. – Albius Tibullus – CATULLUS. Ed. and tr. F.W. CORNISH. TIBULLUS. Ed. and tr. by J.P. POSTGATE. Rev. by G.P. GOOLD...
- Val. Fl. – C. Valerius Flaccus – C. VALERIUS FLACCUS: *Argonauticon libri octo*. Rec. E. COURTNEY. Leipzig 1970

- Val. Max. – Valerius Maximus – VALERIUS MAXIMUS: *Memorable Do-
ings and Sayings*. Ed. and tr. by D.R. SHACKLETON BAILEY.
Cambridge, Mass.–London 2000
- Verg. – P. Vergilius Maro
- A. – *Aeneis* – P. VERGILII MARONIS *Opera*. Rec. R.A.B. MYNORS.
Oxonii 1972
- Ecl. – *Eclogae* – P. VERGILII MARONIS *Opera*...
- G. – *Georgica* – P. VERGILII MARONIS *Opera*...

Redakcja i korekta
AGATA SOWIŃSKA

Projekt okładki na podstawie pomysłu TOMASZA SAPOTY,
układ typograficzny oraz łamanie
PAULINA DUBIEL

Copyright © 2017 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3405-9
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3406-6
(wersja elektroniczna)

Wydawca
WYDAWNICTWO UNIwersytetu ŚLĄSKIEGO
UL. BANKOWA 12B, 40-007 KATOWICE
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 13,75. Liczba arkuszy wydawniczych: 10,5.
Cena 20 zł (+ VAT). Publikację wydrukowano na papierze offsetowym klasy III 90 g / m².

Do składu użyto kroju pisma Palatino Linotype oraz Century Gothic.

Druk i oprawę wykonano w drukarni:

„TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.”, Sp.K. (ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław).